

PROMINENT VALUES REGARDING GYPSY REALITY IN THE NOVEL OF “GYPSY” BY AHMET MİTHAT EFENDİ

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN “ÇİNGENE” ROMANINDA ÇİNGENE GERÇEĞİ İLE İLGİLİ ÖNE ÇIKAN DEĞERLER

Mehmet ÖZDEMİR¹

Tuba KAPLAN²

Abstract

In this study, within the scope of the novel of “Gypsy” by AhmetMithatEfendi, it is targeted to determine problems of racial discrimination which is the most nonconformist issue of the society created on the individual and the society and identify the values which are intended to be instilled to the society. In line with this purpose, this literary work has been deeply investigated by document examining that is one of the qualitative research methods, received findings have been evaluated both according to conditions of past period and by comparing with today it is tried to determine similarities and differences between two periods. AhmetMithatEfendi, one of the highbrowed of reform era (Tanzimat), through places and heroes he had chosen in his novel of Gypsy, aimed to reflect the problems encountered not only in a specific group but in the whole society. The author, while handling the subject of gypsyism, mentioned and expressed this situation as the common issue of the society. By evaluating the perspective against gypsies during Reform Era (Tanzimat) around the character of ŞemsHikmet, he criticized the situation with a realistic approach. The author who intended to train the public by basing on realities of the society, adopted to transfer some social and personal values to readers as principal by considering events in the book. While doing this he preferred to have it gained with indirect ways instead of giving directly. By showing what society wants to see rather than he has seen, through heroes, he proved he is a socialist author. The most significant subject he put emphasis on is that racial discrimination causes irreparable mistakes. By underlining frequently that this is wrong and by basing on the principle of “Non-discrimination”, he intended to provide national solidarity and integrity. By basing on the values the author intended to have the society gain during that era, it is determined also today that said values show parallelism with the values to have to be gained in the school and the society and need to be transferred to the society.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, gypsy, values, Tanzimat (reform era).

Özet

Bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin Çingene adlı kitabında toplumun kanayan yarası olan sınıf ayrımcılığının birey ve toplumda yarattığı olumsuzlukları belirlemek ve topluma aşlamak istediği değerleri tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda eser nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle taranmış, elde edilen bulgular kimi zaman yaşanan dönemin şartlarına göre değerlendirilmiş, kimi zaman da günümüzle kıyaslanarak iki dönem arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Tanzimat Dönemi aydınlarından Ahmet Mithat Efendi, Çingene adlı kitabında seçmiş olduğu mekân ve kahramanlar aracılığıyla toplumun sadece belli bir grubunda değil, tamamında yaşanan sorunları yansıtmayı amaç edinmiştir. Yazar, Çingenelik konusunu işlerken bu durumun toplumun ortak sorunu olduğunu dile getirmiştir. Tanzimat Dönemi'nde Çingenelere karşı olan bakış açısını Şems Hikmet tipi çevresinde değerlendirerek realist bir şekilde eleştirmiştir. Toplum gerçeklerinden yola çıkarak halkı eğitmeyi amaçlayan yazar, kitaptaki olaylardan hareketle okuyuculara bazı sosyal ve bireysel değerleri aktarmayı ilke edinmiştir. Bunu yaparken de direkt vermek yerine dolaylı yollardan kazandırmayı tercih etmiştir. Kendi gördüklerinden ziyade toplumun görmek istediklerini de kahramanlar aracılığıyla göstererek toplumcu bir yazar olduğunu ispatlamıştır. Yazarın üzerinde en çok durduğu konu ise sınıf ayrımcılığının telafi edilemeyecek hatalara sebebiyet vermesidir. Bunun yanlışlığını sık sık vurgulayarak “ayrımcılık yapmamak” ilkesinden yola çıkarak toplumda milli birlik ve bütünlüğü sağlamayı amaçlamıştır. Yazarın o dönemde topluma kazandırmak istediği değerlerden yola çıkarak günümüz dünyasında da bu değerlerin okul ve toplumda kazandırılmak istenen değerlerle paralellik gösterdiği ve topluma aktarılması gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, çingene, değerler, Tanzimat.

¹ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: mehmetoz@sakarya.edu.tr

² Okutman, Gaziantep Üniversitesi, TÖMER. El-mek: tubakaplan@gantep.edu.tr

Giriş

Ahmet Mithat Efendi'nin romanları şahıs kadrosu ve ele aldığı konuların zenginliği açısından döneminin diğer yazarlarına göre dikkat çekici bir farklılık taşır. Son derece üretken bir yazar olduğu herkes tarafından kabul edilen Ahmet Mithat Efendi'nin neredeyse yazmadığı hiçbir konu kalmamıştır. Bu durum onun devrine ve devrinin olaylarına tanıklık etme çabasına ve elbette büyük ölçüde de toplumu eğitime isteğine dayanmaktadır. Çingene, "Letaif-i Rivayat" dizisi içinde yer alan bir metindir. Tanzimat yıllarında hikâye ve roman türlerini birbirinden ayırmak mümkün olmadığından (Okay,1998;51) bizim de hikâye ya da roman olarak isimlendirmede zorlandığımız eser, ele aldığı şahıslar ve konu açısından devrini aşan bir özellik taşımaktadır. Hem yazıldığı yılların hem de günümüzün bir takım sosyal problemlerini ve eğitim anlayışlarını ele alan eserde Ahmet Mithat Efendi, her şeyden önce bir öğretmen gibi davranarak, bize ait/yerli bir takım değerleri öne çıkarıp halkı eğitmeyi ve bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Zaten onun *Kıssadan Hisse* adlı eserinden itibaren yazmaktaki amacı yazdıklarında okuyuculara ders vermektir (Koç, 2009: 388). Çevrenin ve o dönemin Çingenelerle ilgili önyargılı değerlendirmelerini eleştiren yazar, insanın içinde yaşadığı kültürün bir eseri olduğunu, iyi ahlak sahibi olmanın ancak eğitimle gerçekleşebileceğini ve bunun bütün insanlar için geçerli olduğunu vurgulamaktadır.

"Çingene" kelimesi, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde "Hindistan'dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bir topluluk" (TDK, 2005: 438) şeklinde tanımlanmıştır. Ali Püsküllüoğlu "1.Hindistan'dan çıktıkları sanılan genellikle çalgıcılık, ızgara, masa, sepet gibi ufak tefek şeyler yaparak geçinen dünyanın birçok yerinde genellikle göçebe olarak yaşayan bir topluluk. 2. bu topluluğun soyundan gelen, bu topluluktan olan kimse." (Püsküllüoğlu, 2000: 240); İsmail Parlatır ise "1. Kıpti, 2. mec. Arsız, hoyrat, hasis, alçak. Çingenelik: Çingene cinsiyeti, hayâsızlık, arsızlık, tamahkârlık" (Parlatır, 2006: 299) olarak tanımlamıştır. Buna rağmen "Çingene" kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak kelime bir görüşe göre, onların dans etmeleriyle ve dansı sevmeleriyle ilişkilendirilip; "Çeng ya da çengi ile gan kelimelerinin terkiinden oluşturulmuştur. Çeng, dik tutularak çalınan ve arp'a benzeyen bir tür müzik aleti olup çengi, bu sazı çalan veya oyun oynayan kızlara denilmektedir. Gan ise kelimenin sonuna gelerek eklendiği kelimeyi çoğul yapmakta kullanılan Farsça bir ektir. Bu iki kelimenin birleştirilmesinden meydana gelen çengi-gan /çengi-gane; çengilik, çengicilik ya da çengiler anlamına gelmektedir" (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2009: 109) şeklinde açıklandığı gibi, bir başka şekilde şu ifadelerle de tanımlanmıştır: "Çingeneler/Romanlar Avrupa'da ve dünyanın pek çok yerinde yaşayan, genellikle Hindistan'dan 5. ve 15. yüzyıllar arasında batıya göç ettikleri kabul edilen bir halktır (Liebich, 2007: 540, Akt. Kurt Topuz, 2010: 53).

Bu halkı ifade etmek üzere birçok kelime kullanılmasına rağmen en yaygın olanı Çingene'dir. Meselâ Anadolu'da yaşayan Çingeneler esmer olmaları dolayısıyla; "Poşa ya da Boşa, Karaçi, Mıtrıp, Kıpti, Elekçi, Cono, Köçer" (Arayıcı, 2008: 242, Akt. Ünal, 2012: 621) gibi adlarla da anıldığını görmekteyiz. Çingenelere bu kadar çok ad verilmesinin sebebi onların geniş bir dünya coğrafyasına yayıldıklarını göstermektedir (Yıldız, 2007: 1). Uluslararası Çingene Birliği, dünya Çingeneleri için 'Roma' adının kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bunun sebebi olarak ise adın kökü olan Rom'un, Hindistan'da Sanskritçe Dom'dan geldiğini ve kelimenin adam, insan anlamlarını taşıdığı savunulmuştur (Kolukırık, 2005: 2). Türkiye'de ise Çingene kadar yaygın olmasa da "Roman" kelimesi ortak kullanılan kelimelerdendir. Çingeneler için sıfatlaştırılmış olan bu sözcükler, olumsuz çağrışımlarda bulunsa da aralarında dayanışma ve tarihsel bir bağ olan topluluğu göstermektedir (Özer, 2012: 12-13).

Çingene adının kökeninin 2500 yıl öncesine kadar gidebileceğini söyleyen kaynakların yanı sıra, Orhon Anıtları'nda "Çıgany" (Çigani) ve "yok-Çıgany" kelimelerinin gariban anlamında ve bey kelimesine karşıt olarak kullanılması da dikkat çekicidir (Durmaz, 2012: 74). Orhon Anıtları'nda "çıgañ" kelimesi yoksul, fakir ve sefil anlamlarında kullanılmıştır (Tekin, 2006: 136). Kelimenin anıtlarda kullanıldığı bu anlam ile günümüzdeki kullanımlarda karşımıza çıkan anlamlar arasındaki benzerlik kelimenin kökeni açısından dikkate değer bir durumdur.

Kökenleri hakkında yapılan araştırmalara göre Çingeneler; Hindistan'dan İran'a, buradan da batıya doğru gitmişlerdir (Fraser, 2005: 39, Akt. Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2009: 110). 9. yüz yıldan itibaren Hindistan'dan İran'a, Almanya'ya, Romanya'ya, Fransa'ya guruplar halinde göç etmişlerdir. Gittikleri ülkelerde sürekli göç halinde olup yer değiştirmiş, kimi zaman da kölelik yapmışlardır. Geldikleri yere uyum sağlasalar da asıl kimliklerinden vazgeçmemişlerdir. İkinci büyük göçleri 14. yüz yılda Güneybatı Asya'dan Avrupa'yaiken üçüncü göçleri ise 19. ve 20. yüz yılın başlarında Avrupa'dan Amerika'ya olmuştur (Sal, 2009: 9-10). Melih Duygulu ise Çingenelerin Hindistan kökenli oldukları yönündeki görüşlerin sebebinin dilbilim çalışmalarına dayandırıldığını; ancak o döneme ait kesin bir belgenin olmadığına dikkat çekmiştir (Duygulu, 2006: 14, Akt. Eroy, 2010: 2). Çingenelerin kökenlerine dair kesin belgelerin olmaması onların yazılı aktarım yerine sözlü aktarımı seçmeleri sebep olarak gösterilmiştir (Yürüktümen, 2010: 12). Çingenelerin bir kısmı günümüzde şehirlerde yerleşik hayatı seçmelerine rağmen büyük kitle hâlâ evleri barkları olmadığından göçebeliği devam ettirmektedir. Tarih boyunca da bu özelliklerini devam ettirmişlerdir. Ancak bu göçebelik son zamanlarda at arabaları yerine minibüs ya da diğer otomobillerle yapılmaya başladığından yavaş yavaş eski özelliğini de kaybetmektedir. Arabada sürekli hareket halinde olmalarından dolayı Gaziantep'in özellikle Barak köylerinde "Gurbet" adıyla adlandırılmaktadırlar.

Çingeneler toplumdaki sınıfsal farklılıklardan dolayı bazı eşitsizliklerle karşılaşmaktadırlar. Bir yandan düzensiz işlerde ve düşük ücretlerle çalıştırılırken diğer taraftan alt sınıf olarak görülmüşlerdir (Bayraktar Akkaya, 2011: 123). Onlardan zarar gelebileceğine inanıldığından dolayı oturdukları semtler ayrılmış, Çingenelere kız verilmez, kız alınmaz olmuş; hatta gönlünü Çingene'ye kaptıran kişiler toplum tarafından dışlanmış ve evlenmelerine aileleri tarafından karşı çıkmıştır. Bu durum eskiden olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Ahmet Mithat Efendi eserinde bir taraftan Çingenelerle ilgili toplumdaki ön yargıları dile getirirken diğer yandan da bu davranışın yanlışlığına dikkat çekmiştir. Ayrıca sınıf farkına dayalı değerlendirmelerin pişmanlıkla sonuçlanacağını da gözler önüne sermiştir.

Çalışmamızda Sel Yayıncılık tarafından ikinci baskısı 2012 yılında yayımlanan Ahmet Mithat Efendi'nin "Çingene" adlı kitabı incelenmiştir. Eserin konusu kısaca şöyledir: Şems Hikmet Bey, Ziba adlı Çingene kızına âşık olduktan sonra, evlenmeden önce onu terbiye etme merakına düşer. Ancak onun terbiye olacağına kimse inanmaz ve çabalarının boşuna olduğunu söylerler. Bu yorumlara ne kadar üzülse de Şems Hikmet Bey ümidini yitirmez. Çünkü başta yazar ve Şems Hikmet Bey "ne olursa olsun, kim olursa olsun insanların iyi bir eğitimden geçirildikten sonra değişebileceklerine" inanmaktadırlar. Onlara göre insan doğuştan "kötü" değildir. Şems Hikmet Bey, Ziba'yı terbiyesi için güvendiği Düriye Hanım adında bir kadının konağına getirir ve oraya yerleştirir. Düriye Hanım tıpkı bir mürebbiye gibi ona adâb-ı muaşeret kurallarını öğretir. Düriye Hanım'ın yanı sıra müzik dersleri veren Selimcan Bey, Ziba'nın müzikteki başarısının Çingeneliği gereği olduğunu düşünür. Ziba kısa sürede çok yol kat etse de onun başarısı çevresi tarafından görmezden gelinir ve çeşitli iftiralar atılır. Şems Hikmet'in Ziba'ya olan aşkına annesi çok kızar ve oğlunu vazgeçirmek için kimi zaman onu kendi haline bırakır, kimi zaman da ona sert çıkışlar yapar. Fakat bütün çabaları boşa gider, oğlunu fikrinden vazgeçiremez. Şems Hikmet Bey'in kız kardeşi ve eniştesi de tıpkı annesi gibi bu evliliğe karşıdırlar. Ziba'nın abisi

ve yengesi ise Ziba'nın durumundan gayet memnundurlar çünkü Şems Hikmet Bey'den maddi olarak destek görmekteyler. Şems Hikmet Bey ne kadar sabretse de hakkında çıkan dedikodulara çok üzülür. Ailesinden de istediği desteği göremeyince kendisini su kuyusuna atarak intihar etmek ister. Onu intihar ederken gören hizmetçiler kurtarır; ancak kafasını taşa çarpmasından dolayı hafızasını yitirir. Hasta olarak yatar, ne yazık ki durumu günden güne kötüye gider. Efendisinin hasta olduğunu öğrenen Ziba çok üzülür ve onun kendisine karşı olan duygularını öğrenir. Efendisi öldükten sonra da bir daha evlenmez ve ona olan vefa borcunu öder. Şems Hikmet Bey'in annesi ise bir zamanlar kabullenmediği Çingene kızını evlat gibi görüp aynı evde yaşamaya başlar.

Çingene Romanında Öne Çıkan Değerler

Ahlaklı olmak

Arapça "hulk" kelimesinin çoğulu olan ve "huylar" anlamına gelen ahlak, toplum içinde huzurlu yaşamayı sağlamak için toplum tarafından konulmuş, kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallardır. Temel amacı toplumdaki bireylerin güvenliği ve huzuru olan bu kurallar toplumdaki topluma farklılık gösterebildiği gibi zamanla da değişebilmektedir. Ahmet Mithat Efendi bütün eserlerinde olduğu gibi Çingene'de de ahlaklı olmanın önemine dikkat çekmiş ve - o gün için geçerli olan - bize ait değerleri savunmuştur.

Eserde Davut Bey, Şems Hikmet Bey'in yakın arkadaşlarından biridir. Şems Hikmet Bey'in kız kardeşiyle evlenmek istemiş; ancak arkadaşı kız kardeşini kendisine vermemiştir. Buna rağmen Davut Bey bu durumu normal karşılayıp Şems Hikmet Bey'e kin duymamıştır. Bunun üzerine Ahmet Mithat Efendi "Şems Hikmet Bey'le aralarındaki dostluğun bozulmamış olmasına bakılarak ne kadar iyi ahlak sahibi olduğu anlaşılır" (Ahmet Mithat, 2012: 12)³sözleriyle Davut Bey'i ahlaklı bir insan olarak görüp takdir etmiştir.

Kimi zaman insanların keyiflerine olan düşkünlükleri yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilir. Yazar da bu duruma dikkat çekerek Şems Hikmet Bey'in arkadaşlarından ressam Artin Efendi'yi zevk ve sefaya düşkün olmasının yanı sıra ahlaklı biri olarak tanıtmıştır. Yazar Artin Efendi'nin iyi ahlaklı olmasını, "Güzel sanatlarla uğraşan kişilerin çoğunun ahlakı güzel olur" (Ahmet Mithat, 2012: 12) diyerek mesleğiyle ilişkilendirmiştir.

Nazlı ve Ziba arasında geçen konuşmada Çingene erkeklerinin eşlerine değer vermediği şu cümlelerle ifade edilir: "Deli kız! Efendilerin, beylerin en küçüğüne varmak bizim Çingenelerin en büyüğüne varmaktan daha iyidir. Kocan Çingene olduğu zaman her gün yiyeceğin dayak değil mi? Her gün işiteceğin sövmek, saymak değil mi? " şeklinde belirtilmiş hatta daha ileri gidilerek "Pek de canı ister ise seni başka Çingeneye satverir. Veyahut başkasının karısı ile trampa eder"(Ahmet Mithat, 2012: 45) şeklinde kadınların değersizliğine dikkat çekilmiştir. Burada Çingene erkeklerine ait olduğu ifade edilen "eşe dayak atmak", "sövüp saymak", "eşi başkasına satmak veya trampa etmek" gibi davranışlar ahlaksızlık olarak nitelendirilip eleştirilmiştir.

Eserde Şems Hikmet Bey, Ziba'yı Düriye Hanım'ın konağına eğitim görmek üzere getirmiştir. Ancak toplumda kadın ve erkeğin evlenmeden önce aynı ortamda kalmaları hoş görülmediğinden ve ahlak kurallarına uymadığından Şems Hikmet Bey bu konudaki düşüncelerini Düriye Hanım'a şu cümlelerle açıklar: "...Ziba onun evinde bulunacak ise de kendisi Ziba ile o evde asla bir araya gelmeyecek" (Ahmet Mithat,

³ Çalışmamızda, Ahmet Mithat Efendi'nin Sel Yayıncılık tarafından ikinci baskısı 2012 yılında yayımlanan "Çingene" adlı kitabı incelenmiş ve bütün alıntılar bu eserden yapılmıştır.

2012: 48). Bu durumda, evlenmeden önce Ziba'ya elini dahi sürmeyen Şems Hikmet Bey, yazara göre çok ahlaklı bir tavır sergilemiş ve Düriye Hanım'ı da ikna etmiştir. Bu durum o dönemdeki evlilik öncesi birlikteliğe bakış açısıyla günümüzdeki bakış açısının – büyük ölçüde - aynı olduğunu ve değişmediğini de göstermektedir.

Güzellik, birçok kişinin evlenmeyi düşündüğü kişide aradığı önemli bir ölçüt olarak görülmektedir. Eserde de Şems Hikmet Bey, Ziba'nın güzel bir kız olduğunu; ancak ahlaklı biri olmazsa kimsenin kendisine değer vermeyeceğini söyleyerek ahlaklı olması hususunda genç kızı uyarmıştır. Dönemin ahlak anlayışını ise, "Senin kadar güzel olan kız nasıl olmalıdır biliyor musun? Evvela erkeklerin yüzüne bile bakmamalıdır. Bir erkeğin yüzüne bakmayı ve bahusus öyle arsızcasına yılışarak bakmayı pek büyük bir ayıp saymalıdır. Şayet bir erkek kendisine dikkatlice bakacak olsa, utanarak gözlerini yere indirmelidir." (Ahmet Mithat, 2012: 53) cümleleriyle aktarmıştır. O dönemin "erkek egemen" bakışını yansıtan bu ifadelerden anlaşıldığına göre erkekler kadınlara "dikkatlice" bakabilirler ancak kadınlar bakamazlar. Bakarlarsa bu kadınların ahlaksızlığına delalet olurken erkeklere bir zarar getirmemektedir. Aynı şekilde "arsızca ve yılışarak" bakmak sadece kadınlara yasaktır, erkekler için bu konuda bir yasaktan bahsedilmemiştir. Şems Hikmet Bey, Ziba'nın bir taraftan Kağıthane'deki kibar hanımlar gibi davranmasını isterken, diğer taraftan da onu "Fakat sen onların da kurumlarını, tavırlarını taklit et de öyle beylere yakınlık göstermeleri ve selam vermeleri gibi ayıp olan hareketlerini beğenme." (Ahmet Mithat, 2012: 53) diyerek uyarır. Buna göre Ziba, Kağıthane'de gezip dolaşabilecek, kibarlık gösterebilecek ancak erkeklere yakınlık gösterip selâm veremeyecektir. O dönemin ahlak anlayışına göre bu davranışlar kadınlara yasak, erkekler için ise mübahdır ve bir ahlaksızlık emaresi değildir.

Ziba'nın Şems Hikmet Bey'in evine gelmesinin ardından insanlar dedikodu yapmaya başlamış ve iki gence bilgileri olmadığı bir konuda iftira atmışlardır. Yazar bu konudaki memnuniyetsizliğini de "Medeni kanunlar, herkesin kendi evi içinde söz sahibi olarak onun dışına karışmamasını gerektirdiği halde bizim usullerimiz gereğince biz hepimiz, mahalle kethüdası kesiliriz. Herkesin hanesine karışırız. Hatta bazılarımız, kendi evine karıştığından çok âlemin hanesine karışmakla meşgul olur." (Ahmet Mithat, 2012: 65) cümleleri ile dile getirerek yakınmıştır. Yazar, insanların kendi işleri ile ilgilenmeyip mahiyetini bilmedikleri konularda başkalarının işlerine karışılmasını, kâhyalık yapılmasını "ahlaklı bir davranış" olarak görmez.

Şems Hikmet Bey, Ziba'yı Düriye Hanım'ın konağına götüreceği zaman ona çeşitli vaatlerde bulunmuş aynı zamanda Ziba'ya terbiyeli ve ahlaklı olması konusunda çeşitli nasihatler vermekten geri durmamıştır. Dönemin karı koca ilişkilerini ortaya koyması açısından şu nasihatler önemlidir: "Gideceğin yalya hizmetçi olarak gitmeyeceksin. Bilakis, orada sana hizmet edecekler. Fakat bilmiş ol ki hizmet dahi bir güzel kızın süsü sayılır. Güzel hizmet edebilmek terbiyeden sayılır. Onun için sen de hizmet etmeyi öğreneceksin" (Ahmet Mithat, 2012: 54). Yani kadın kocasına hizmet etmeyi öğrenmelidir. Çünkü bu güzel ahlâkın bir gereğidir. Şems Hikmet Bey pahalı elbiselerin, eşyaların, konakların insanlar için yapıldığını ancak rahat yaşam için terbiyenin önemli olduğuna dikkat çekmiş, "güzel yerlerde oturmak için güzel ahlak sahibi olmak gerektiğini" Ziba'ya hatırlatmıştır (Ahmet Mithat, 2012: 55).

Şems Hikmet Bey, Ziba'nın terbiye olacağına sonuna kadar inanmış ve onun o zamana terbiye edilmemiş olmasını içinde yetiştirdiği kavme bağlamıştır. Ancak başka kavimlerde de terbiyeden yoksun insanların varlığına şu sözleriyle dikkat çekmiştir: "Terbiyesizse onun terbiyesizliği kavminin yaşayış biçimine bağışlanabilir. Ama bazı üstün tutulan kavimlere mensup olanların daha terbiyesiz olduğunu da gördüğümüzden, bunları onların nesine bağışlayacağız" (Ahmet Mithat, 2012: 59). Şems Hikmet Bey'in burada dikkat çekmek istediği nokta her millette iyi-kötü, terbiyeli ve terbiyeden yoksun insanların bulunabileceğidir. Yazar, bunu tüm millete mal etmenin yanlış olduğunu

vurgulamış ve Ziba'nın temiz olduğunu, yüzkarası sayılabilecek bir şeyinin olmadığını ve terbiye edilebileceğini savunmuştur.

Dış güzelliğin iyi ahlaklı olunmadığı sürece bir anlamının olamayacağına kitapta sıkça yer verilmiştir. Şems Hikmet'in ilk görüşte kalbini çalan Ziba'nın herkesi etkileyecek bir güzelliğe sahip olduğu şu şekilde belirtilmiştir: "Burun gayet güzel! Bir dakika kadar zihni bir şeyle meşgul olup da davranışlarına bir dinginlik, bir ciddiyet gelecek olsa hakikaten görenleri önünde eğilmeye, ona kul köle olmaya mecbur edecek kadar cazibesıyla insanı etkisi altına alıyor." Ancak bunun tek ölçüt olmadığı ise "Fakat derhal yılışınca veyahut edepsiz sözler söyleyince veya bir şey dilenmek için arsızlanınca yüzündeki o görüntü, o heybet kaybolarak Çingeneliği meydana çıkıyor." (Ahmet Mithat, 2012: 19) cümleleriyle vurgulanarak güzelliğin ahlakla değer kazandığına dikkat çekilmiştir.

Şems Hikmet Bey genç bir kızda güzellikten ziyade ağırbaşlılık aramaktadır ve şu sözleriyle dile getirmektedir: "Gerçi pek güzelsin ama şimdiki halde bir Çingene kızsın! Sendeki bu güzellik beş para etmez. Bir güzel kız, senin gibi yılışık olmamalı. Gayet ağır tavırlı, ağırbaşlı olmalı. Yüzsüzcesine sözler ile kendi değerini, kıymetini düşürmemelidir" (Ahmet Mithat, 2012: 52-53). Şems Hikmet Bey kişinin somut güzelliğinden çok, ahlaki güzelliğe sahip olması gerektiğini anlatarak Ziba'dan beklemediklerini dile getirmiştir.

Kitapta, Şems Hikmet Bey zengin bir aileden gelmesinin ve eğitilmiş biri olmasının yanı sıra mütevazı davranışlarıyla iyi ahlak sahibi birisi olarak anlatılmıştır. Onun sağlam kişiliğini takdir eden Selimcan; "Şems Hikmet'in o güzel ahlakından memnun kalmalısınız ki, bu kadar zamandır kız kendi elinde olmasına rağmen ve üstelik Ziba hakkında her ne arzu ediyorsa tümünü düşünceden fiile geçirmeye de hiçbir engeli yokken, kıza henüz emellerini ima bile etmemiştir." (Ahmet Mithat, 2012: 74) diyerek Şems Hikmet Bey'in farklılığına, namus anlayışına ve ahlakına dikkat çekmiştir. Hatta daha da ileri gitmiş ailesinin bile Şems Hikmet Bey'e haksızlık yaptığını söyleyerek onları uyarmıştır.

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat Efendi, dönemin ahlak anlayışını ifade ederken karı koca ilişkilerinde ortaya koyduğu ölçülerle ve eğitimin önemine yapmış olduğu vurgu ile ahlaklı olmanın bir değer olduğunu ortaya koymuştur. Bu sayede dönemin panoramasını ortaya çıkarmıştır.

Batıl İnanç

Batıl inanç "Doğaüstü olaylara, gizli ve akıl dışı güçlere, kehanetlere aşırı derecede bağlı boş inanç, batıl itikattır" (TDK, 2005: 223). Bu inançlar her ne kadar teknolojinin hayatımıza girmediği dönemlerle ilişkilendirilse de çağımızda bile hala bunlara inananların bulunduğu bir gerçektir.

Çingene adlı kitapta da batıl inançlara yer verilmiştir. Tek sayılarla ilgili ve özellikle de on üç sayısı ile ilgili batıl inanışa eserde yer verildiğini görüyoruz: "Frenkler bu on üç sayısını uğursuz sayarlar. Böyle, bir sandalda veya bir sofrada, kısacası her nerede olursa olsun on üç kişi toplandıkları zaman ya birisi aralarından çıkarırlar veyahut bir adam daha alarak sayıyı on dörde vardırırlar" (Ahmet Mithat, 2012: 14). Ahmet Mithat Efendi burada on üç sayısı ile ilgili olan batıl inancın kaynağının Frenkler olduğunu söyleyerek aslında bizim kültürümüzle bir ilgisinin olmadığını da ortaya koyar.

Bir başka batıl inanç örneği olarak da yazar Yahudi hokkabaz örneğini verir. Yahudi bir hokkabaz için, "...elinde bulunan şeytanminaresini bir kere öttürdü ki güya bu sesle halkın gözlerini bağlar imiş" (Ahmet Mithat, 2012: 14) diyen yazar, onun bu işi halkı korkutup para koparmak için yaptığını söyler.

Ahmet Mithat Efendi burada önce batıl inançların kaynakları üzerinde durarak bunların inançlarımızla ilgilerinin olmadığını göstermiştir. Batıl inançların kimi insanlar tarafından maddi menfaatler elde etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Dedikodu Yapmamak

İnsanların olmadıkları ortamlarda onlara ait kişisel ve özel durumları hakkında yapılan doğru veya yanlış konuşmalar demek olan dedikodu, her toplumda ahlak dışı bir davranış olarak kabul edilmiştir. Ayrıca dedikodu yapmak tüm dinler tarafından da kesin olarak yasaklanmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin Çingene romanında dikkat çektiği ve romanın sonucuna etki eden önemli unsurlardan birisi de dedikodu yapmaktır.

Şems Hikmet Bey, Ziba'yı terbiye etmek amacıyla Düriye Hanım'ın konağına götürdükten sonra bu durum ilk etapta arkadaş çevresinde konuşulmaya başlamış daha sonra ise dedikodu tüm şehre yayılmıştır. Münevver Hanım ise bu durumdan hoşnut olmamış, oğluna duyduğu rahatsızlıktan bahsetmiştir. Ancak yaptığı işin doğruluğuna inanan Şems Hikmet Bey, dedikodulara aldırmamış ve Ziba'dan vazgeçmemiştir. Hatta bu uğurda annesini bile dinlememiştir. Münevver Hanım haklarında yapılan dedikodulardan duyduğu rahatsızlığı, "Oğlum! Hikmet'im! Daha niceye dek halkın dilinde destan olup kalacağız? Hakkımızda yalnız bir türkü çıkarılmadığı kaldı" (Ahmet Mithat, 2012: 93) sözleri ile ifade etse de Şems Hikmet Bey, kendisi ve ailesi hakkında yapılan bu dedikodulara bir süre kulak asmamış ve direnmeye çalışmıştır. Fakat ailesi tarafından da yalnız bırakılınca direnci kırılmış intihara teşebbüs etmiş ve sonuçta hafızasını kaybederek ölmüştür. Dedikodunun böyle bir faciaya sebep olacak kadar büyük bir ahlâksızlık olduğu da böylece vurgulanmış olur.

Evlilik

Tanzimat yıllarından itibaren başlayan Batılılaşma sürecinde edebi tür olarak ortaya koyulan roman ve tiyatrolarda da tenkit edilen başlıca konular arasında "görücü usulü" evlenmeler yer almıştır. Çingene romanında da görücü usulü evlilik örneğinin varlığına değinilmiştir. Şems Hikmet Bey'in kız kardeşinin görücü usulüyle evlendiğine ve mutlu bir evliliğinin olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca Düriye Hanım'a çöpçatan ismi verilmesi, onun birleştirdiği gençlerin evliliklerinin sağlam olmasına dayandırılmıştır.

İncelediğimiz eserdeki kahramanlardan Düriye Hanım da görücü usulü evliliklerde aracı olarak önemli bir konumdadır. Ahmet Mithat Efendi bu gerçeği şu cümlelerle dile getirir: "Bu kadın pek çok aileler tanır. Evlenecek erkekler, kocaya varacak kızlar hep bu kadının yardımına, hizmetine muhtaçtırlar. Düriye Hanım'ın kılavuzladığı kızlar da erkekler de daima memnun kalırlar" (Ahmet Mithat, 2012: 46). Dolayısı ile Düriye Hanım vesile olduğu iyi evliliklerden dolayı insanların güvenini kazanmıştır.

Şems Hikmet Bey, Ziba'yla evlenmeyi çok istemiş; ancak bu isteğini çeşitli sebeplerden dolayı dile getirememiştir. Bunda en büyük sebep şüphesiz ailesi olmuştur. Çingene kızı olan Ziba'ya karşı ilgisinden dolayı ailesi zaman zaman onu asilzade takımından birisiyle evlendirerek kurtulma fikrine kapılmışlardır. Şems Hikmet Bey, evlilik konusundaki algısını "Anacığım! Şu dünyada insan için en ciddi bir hak düşünülebilir ki, o da evlenme hakkıdır. Evlilik denilen şey ne anadan doğmaya benzer ne ölmeye! Bunlar, insanın iradesi dışında şeyler oldukları halde evlilik, doğrudan doğruya insanın kendi iradesinin ellerine verilmiş bir haktır."(Ahmet Mithat, 2012: 77) diyerek savunmuş, evlenecek kişilere baskı yapılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak bu noktada ailesini ikna edememiş ve sevdiği kızla evlenememiştir.

Rakım Bey, Şems Hikmet Bey'i, Çingene olduğu için Ziba'dan uzaklaştırma yollarını denese de çabaları neticesiz kalmıştır. Rakım Bey; "Bence evlilik denilen şey ne bir gönül mecburiyettir ne de bir zevk, safa! Belki mukaddes ve mühim bir vazifedir, hem

milletine, hem insanlığa değer bir vazifedir." (Ahmet Mithat, 2012: 88) sözleriyle evliliğin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Ancak bu ifadelere rağmen Rakım Bey, evlilikle ilgili düşüncelerinde aslında Ziba'nın özel durumunu dışarıda tutar gibidir. Çünkü insanların soy olarak farklılıklar gösterdiklerini, Ziba'nın da bundan dolayı değişmeyeceğini, bir şekilde "aslına çekeceğini" savunmaya devam eder. Hatta Ahmet Mithat Efendi de bu noktada Rakım Efendi'ye hak verir.

Şems Hikmet Bey'in ailesi ve toplum tarafından Ziba'yla evlenmesine ne kadar karşı çıkılsa da müzik öğretmeni Selimcan gibi onun tarafında olan ve bu evliliğe hoşgörüle bakan kişiler de mevcuttur. Selimcan tarafından ileri sürülen; "Şer'an ve kanunen rüştünü ispatlamış olan bir adamı çocuk yerine koyup da, velev ki uygunsuz da olsa, kendisince önem taşıyan bir teşebbüsten alıkoymaya kalkışmak doğru olmaz. Tutun ki, terbiye etmekte bulunduğu Ziba'yı kendisine eş olarak alsın; bunda ne mahzur görürsünüz?" (Ahmet Mithat, 2012;74) şeklinde ifade edilen görüşler aslında Ahmet Mithat Efendi'nin de görüşleridir. Bu bakış açısı devrini aşan bir hoşgörüyü ve iyi niyeti de içinde barındırmaktadır. Buna rağmen sonuç değişmemiş Şems Hikmet Bey Ziba'ya kavuşmamıştır.

Eğitim

Şems Hikmet Bey, Ziba'yı tanıdıktan sonra kızın eğitimine önem vermiştir. Onu Düriye Hanım'ın konağına götürerek görgü kuralları gibi pratik eğitim almasının yanı sıra musiki dersleri gibi teorik dersler almasını da sağlamıştır. Şems Hikmet Bey Ziba'nın eğitimine verdiği önemi "Şu kızı eğitmek istiyorum. Eğitim ve terbiyesiyle adam etmek, aydın bir insan eylemek merakına düştüm" (Ahmet Mithat, 2012: 42) sözleriyle ifade eder. Şems Hikmet'in Ziba'ya eğitim aldırmasındaki amacı sadece onun bilgi sahibi olması değildir. Asıl amacı, onun terbiyeli, dürüst, kişiliği oturmuş bir birey olmasıdır. Ziba'nın eğitim için geç kaldığını düşünenler olmuştur. Ancak Ziba gayret etmiştir. Ziba'nın başarısını Selimcan şu şekilde belirtmiştir: "Ağacın terbiyesi hususundaki gelişmelere uygun olarak bir de insan eğitiminin gelişimi düşünülecek olur ise, o zaman yalnız 'ağaç yaş iken eğilir' demekle yetinmeyiz. 'Her ağaç her zaman eğilebilir' diye terbiye hususundaki kudretimizle iftihar ederiz" (Ahmet Mithat, 2012: 32). Selimcan, toplum tarafından genel bir fikir olarak kabul edilen bireylerin sadece belli bir yaşa kadar eğitilebileceği düşüncesini; daha sonraki dönemlerde bu sürecin zor olduğuyla ilgili kanaatin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Yazar, kişinin istedikten sonra her dönemde de eğitilebileceğini Ziba örneğiyle göstermiştir.

Eğitim ilk olarak ailede başlar. Ziba'ya ailesi iyi bir eğitim vermediğinden Şems Hikmet Bey onu Düriye Hanım'ın evine götürerek ilk eğitimini Düriye Hanım'dan almasını istemiştir. Şems Hikmet Bey, Ziba'ya "...seni bir yalaya götüreceğim ki bana bağlı bir fakir kadının yalısıdır. Fakir ama pek terbiyeli bir kadındır. Sen orada ilk terbiyeyi göreceksin." diyerek Düriye Hanım'ı bir nevi öğretmen olarak görmüştür. Şems Hikmet'in eğitim olarak düşündüğü ilk unsur terbiyedir. Devamında ise onun yeteneklerine ve eğilimlerine göre eğitim almasını sağlamak üzere bir "müzik ustasından" müzik eğitimi alarak Ziba'nın buna göre yetiştirilmesini amaçlamıştır. Çünkü Ziba'nın, hem güzel sesli hem de müzik aletleri çalmaya yetenekli olması bunda etkili olmuştur. Şems Hikmet Bey, bir Çingene olan Ziba'nın bu eğitimi almasındaki asıl amacını: "Yalnız ilk arzu eylediğim şey, şu Çingene yalılığını bırakarak ağırbaşlı, kurumlu bir kız olmağandır." (Ahmet Mithat, 2012: 54) diyerek ifade etmiş ve onun bu eğitimin sonunda "hanımefendi" diyerek belirtmiştir. Bütün gayretlerinin sonucunda bu amacına ulaşabilmiştir.

Güzellik

Şems Hikmet Bey, Ziba'yı ilk gördüğünde sevmiştir. Ona ilk görüşte âşık olması ve ertesi gün Ziba'yı bulabilmek için onu gördüğü yerlerde aramasında şüphesiz ki Ziba'nın güzelliği etkili olmuştur. Ona olan beğenisini "Hele şu taze kıza baksanıza, ne kadar güzel!" (Ahmet Mithat, 2012: 18) sözleriyle dile getirmiştir. Ziba'nın güzelliği

yazar tarafından "Boy fidan! Hem de hemcinsleri içinde, on bin kadında bulunamayacak derecelerde uzun. Gözler siyah. Ten esmer ise de diğer Çingenelerde olan esmerlik gibi değil! Eğer bu kız bembeyaz olsa idi, o beyazlık kendisine bu esmerlik kadar yakışamaz idi." (Ahmet Mithat, 2012: 19) şeklinde tasvir edilerek Şems Hikmet Bey'in ona olan âşkı adeta haklı görülmüştür. Kitapta Ziba'nın yalnız fiziki güzelliğine dikkat çekilmemiş aynı zamanda zekâsına, başarısına, dik başlı olmamasına da değinilmiştir. Bu da Ziba'nın yüzü kadar huyunun da güzel olduğunu göstermektedir.

Haksızlık Yapmamak

"Haksızlık yapmak; adalete aykırı davranmak, gadretmek" (TDK, 2005: 832). Haksızlık yapmayı adaletli davranmak bir toplumun ayakta durabilmesi, ilerleyebilmesi için en önemli unsurlardan biridir. Adaletli olmak, hem idare eden yöneticilere hem toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine karşı üstlendiği bir sorumluluk olmalıdır.

Kitapta, Şems Hikmet Bey'in Ziba'yla evlenmek istediği için gerek ailesinden gerekse arkadaş çevresinden sert eleştiriler gelmiştir. Çingene bir kıza âşık olması suç olarak görülmüş acımasızca yargılanmıştır. Ahmet Mithat Efendi yapılan haksızlığa karşı duyduğu rahatsızlığı şu şekilde anlatmıştır: "Acaba bütün halkın içinde en fena işi kendisi mi görmüş olacak? Kendisinden başka hiçbir kimse, yerilmeye değer tek bir harekette bulunmuyor mu? Âlemin nesine lazım? İster Çingene alırsın, ister çifit!" (Ahmet Mithat, 2012: 91) Yazar toplumdaki herkesin fikir ve düşünce yönünden özgür olduğunu dile getirerek kişinin bilinçli veya bilinçsiz yaptığı bir hata yüzünden yargılanmasının haksızlık yapmak olduğuna değinmiştir.

İftira Atmamak

İnsanlar, Şems Hikmet Bey ve Ziba hakkında da yalan şeyler konuşarak iftira atmışlardır. Oğlunun Ziba'ya olan ilgisini merak eden annesi, uşak Nikoli'ye bu münasebetin doğru olup olmadığını sormuştur. Ahmet Mithat Efendi "Rumlar için bir yaradılış gereği olan sır ifşa etme huylarına uygun olarak, derhal gördüğü şeylere on daha katarak hanıma ve Rakım Bey'e haber vermişti" (Ahmet Mithat, 2012: 73) diyerek böyle bir durumu gözler önüne sermiştir.

Ziba'ya verilen değeri kıskanan kişiler onun hakkında çeşitli şeyler söyleyerek iftira atmışlardır. Yazar eserinde insanların Ziba hakkında söylediklerini "Hâlbuki Çingene kızı bir taraftan Şems Hikmet'e nazlar, edalar ettiği halde, diğer taraftan yine Çingeneliğini icradan geri durmuyor imiş. Kendisine güzel bir sepet yaparak içine hindiba doldurur da, oda kapılarını dolaşarak, 'Salatalık, hindiba!..' diye diye haykırır imiş! Hele evin içinde ne kadar maşa, ateş küreği falan varsa toplayıp sepetine doldurarak böyle oda kapılarını dolaşmak daha ziyade keyfine gider imiş. Artık daha neler de neler!" (Ahmet Mithat, 2012: 92) diyerek iftira atmanın yanlışlığını tenkit etmiştir.

Misafirperverlik

Misafirperverlik, Türk halkının yaşamında önemli bir yere sahiptir. Ahmet Mithat Efendi de, eserinde misafirperverliğin önemine değinmiştir. Özellikle Düriye Hanım, Ziba'yı evinde misafir ederek iyi bir şekilde ağırlamıştır. Düriye Hanım bu işten her ne kadar para kazansa da ticaret olarak görmemiş; evine gelen kişiyi Çingene de olsa tanrı misafiri olarak düşünüp onunla ilgilenmiştir.

Şems Hikmet Bey, misafir olarak gittiği Ziba'nın ağabeyinin evinde "Hoş geldiniz Bey'im, safa geldiniz!" (Ahmet Mithat, 2012: 35) şeklinde karşılanmıştır. Misafir olan kişi her ne kadar makam, rütbe ve derece olarak yüksek de olsa kendisine ikram edilenleri geri çevirmeyerek misafirliğin toplumsal kaynaştırıcı yönünü ortaya koymuştur.

Ön yargılı olmamak

Ön yargı "Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm, peşin fikir" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005:1546). Ön yargılı olmak, karşımızdaki insana peşin hüküm vermemize sebep olduğundan yanlış bir davranıştır.

Kitapta, insanlar Çingene olduğu için Ziba hakkında önyargılı davranmıştır. Yalnızca Ziba hakkında değil, bütün Çingenelerle ilgili bu yorumun yapıldığına şahit olmaktayız. Günlerden bir gün Şems Hikmet ve arkadaşları eğlenmeye gitmiştir. Onlar eğlenirken Çingeneler bahşiş almak için yanlarına gitmek istemiş; ancak Yahudi biri birkaç maskaralık yapmak istediklerini ve beyler tarafından kovulduklarını söylemiştir. Çingene kadınlarına da aynı muameleyi yapacaklarını şu sözlerle belirtmişlerdir: "Göbek değil, takla atsan yine faydası yok"(Ahmet Mithat, 2012: 17). Çingene kadınları ise Yahudi'nin bu sözlerine aldırış etmemiş "Alamazsam, ben de sizin gibi kovulurum!" (Ahmet Mithat, 2012: 17) şeklinde ön yargılı davranmadığını göstermiştir. İnsanlar tarafından bu kişilere karşı olumsuz bir kanaat olmasına karşın Çingene kadınlarının oradaki beylere önyargılı davranmamalarını takdire şayan bir değer olarak görmekteyiz. Zaten beylerin yanlarına gittiklerinde onların sanılanın aksine cömert ve iyi insanlar olduklarını görmüşlerdir.

Şems Hikmet Bey, Ziba'yı eğiterek onu İstanbul hanımefendisi yapacağını vaat etmiştir. Ziba bu durumdan çok mutlu olmuştur ve kendisine güvenmeye başlamıştır; ancak Ziba'nın hanımefendi olabileceğine kendi ailesi bile inanmamıştır. Ağabeyi "Ziba gibi on altı on yedi yaşında bir çocuğun 'Hanım olacağım' deyişiyle biraz şaka etmiş idik." (Ahmet Mithat, 2012: 36) diyerek kardeşinin hanım olacağına ihtimal bile vermemiştir. Bu durumda önyargılı olmanın sadece uzak çevremizden değil yakınımızdakiler tarafından da yapıldığına şahit olmaktayız.

Şems Hikmet Bey'in eniştesi Rakım Bey de Ziba'yı kayınbiraderine layık görmemiş ve Ziba'nın eğitilerek hanımefendi olabileceğine inanmamıştır. Rakım Bey "Kaplanlar, kurtlar gibi yırtıcı hayvanları ehlileştirmek mümkün olsa idi insanlar kendilerine köpekleri, kedileri alıştırmayıp bunlara bedel kaplanları, kurtları yani azıllarını, daha büyüklerini, mükemmellerini kendilerine alıştırlırlar idi." (Ahmet Mithat, 2012: 84) diyerek Ziba'nın eğitimi için Şems Hikmet'in çabalarının yersiz olduğunu söylemiştir. Rakım Bey'in bunu söylemesindeki amacı Ziba'nın soya çekiminden kaynaklanan bazı alışkanlıklarını değiştirmenin mümkün olmayacağıdır. Şems Hikmet ise eniştesinin düşüncelerine katılmamış ve eniştesine "Yabani kirazlara, eriklere ıslah edilmiş olanların aşısını vurunca daha iyi kiraz ve erik veriyor." diyerek iyi bir eğitim verildikten sonra Ziba'nın İstanbul hanımefendilerinden daha iyi olacağına inandığını söylemiştir. Eniştesi ise düşüncelerini "İnsan dahi soy soydur. Bir zenci için, 'Beyaz cinsindedir' diye iddia edemezsiniz ya?" (Ahmet Mithat, 2012: 84) şeklinde ısrarla savunmuştur.

Ahmet Mithat Efendi ön yargıyla ilgili düşüncelerini "Hayatın akışı böyledir. İnsan bir şeyde iyilik görmeye çalışırsa, mutlaka görülecek fenalıkları göz ardı ederek gözleri hep iyilikleri göreceği gibi, şayet bir şeyde fenalık bulmak isteyecek olursa, o şeydeki iyiliklerin hiçbirisini göremez. Her ne görse hep fena olmaz üzere algılar" (Ahmet Mithat, 2012: 63) şeklinde dile getirerek bu durumu eleştirmiştir. Şems Hikmet Bey'in arkadaşı Davut Bey de Ziba'ya karşı ön yargılı davranmış ve ona müzik eğitimi verirken başarısını dahi "...büyük bir aferine hakkı olduğunu ispat etmiş olacağı ortada iken sırf zavallı Ziba Çingene olduğu için şu dikkati, şu hafızasıyla Davut Bey de, 'Çingene değil mi? Elbette kemana yatkınlığı fazla olur!" (Ahmet Mithat, 2012: 63) Çingeneliğine bağlamıştır.

Ahmet Mithat Efendi, Çingene kadınlarıyla ilgili o dönemde birtakım ön yargıların olduğunu; ancak düşünülenin aksine "Mesela bunların karıları gayet rezil, edepsiz falan görülürler de iffetlerini muhafazada diğer kavimlerin kadınlarına asla kıyas

olunamayacak derecelerde muhafazakâr bulunurlar imiş" (Ahmet Mithat, 2012: 28) diyerek kadınların iffetli olduklarına dikkat çekmiştir. Çingene kadınları, toplum tarafından hor görülse de onların müzik ve danstaki başarıları bu kişilerin eksik yönlerine göre daha baskın olup olumsuz taraflarını gölgede bırakmaktadır.

Sevgi

Sevginin olduğu yerde nefret, kin, önyargı ve öfke gibi insan ilişkilerini yıkıcı unsurların olmasından söz edilemez. Sevgi, bütün dinlerde toplumu kaynaştıran bir unsurdur.

Şems Hikmet Bey'in Ziba'yı ilk gördüğündeki aşkı daha sonra sevgiye dönüşmüştür. Onun Ziba'ya karşı beslediği aşk anlayışı algılanan aşk anlayışından farklıdır. Ahmet Mithat Efendi, "Şems Hikmet diğer aşıklar gibi değildir. Aşkın, ne şehvet düşkünlüğünden ibaret bulunan tarafına mağluptur ne de sırf cinnetten ibaret olan tarafına! Şems Hikmet, kafasına bir Çingeneyi terbiye ederek hanım etmeyi kurmuş" (Ahmet Mithat, 2012: 89) diyerek onun aşkının sevgiye dönüştüğünü somutlaştırmıştır. Ziba'ya karşı beslediği sevgi sonucunda Şems Hikmet Bey, toplum tarafından dışlanan bir Çingene kızını eğiterek topluma kazandırmıştır.

Şems Hikmet Bey, Ziba'yı yalnız seven bir adam gibi değil, ona baba, kardeş gibi şefkat göstererek hislerinin anlaşılmasını gizlemiştir. "Kah, 'Kızım Zibacığım!' diye hitap eder, kah yalnız, 'Zibacığım...' der. İşte, bu yalnız 'Zibacığım' dediği zamanlarda halini görmüş olsaydınız, sevdasına yenilip, adeta Ziba'nın önünde secdeye varacakmışçasına bir halde bulurdunuz" (Ahmet Mithat, 2012: 72). Bu ifadelerden hareketle Şems Hikmet'le sevdiği kız arasında bulunan mesafe dönemin kadın-erkek ilişkilerini de yansıtmaktadır. Öyle ki Şems Hikmet Bey, sevdasını itiraf etmekten çekinmiş, içinde gizli yaşamayı tercih etmiştir.

Şems Hikmet Bey tüm zorluklara rağmen Ziba'ya olan aşkından vazgeçmemiş, intihar ettikten sonra şuurunu yerinde değilken bile ağzından çıkan her kelimeyle onun adını söyleyerek sevgisini göstermiştir. Kendisini ziyarete gelen Ziba'yı tanımayarak "Validem Ziba'yı, Düriye'nin hanesinden kapı dışarı etti değil mi? Kızcağız size geldi ya! Kendisine güzel bakınız! Her masrafı benden! Ben onu terbiye ederek hanımlar derecesine çıkaracağım!" (Ahmet Mithat, 2012: 97) demiştir. Şems Hikmet Bey'in çevresinde değer verdiği birçok kişi olmasına rağmen bilinç kaybına uğradıktan sonra sadece Ziba'nın adını hatırlaması aşkının ne denli derin olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat Efendi, Şems Hikmet'in saf sevgisinden yola çıkarak evlilik kararında ailelerinin egemen olduklarını gözler önüne sermiştir. Her ne kadar yaş ve makam olarak ileri seviyede de olsa ailenin onaylamadığı bir evliliğin gerçekleşme ihtimalinin çok zor olduğu belirtilerek kişilerin özel yaşamlarında özgür kararlar verebilmelerinin zorluğuna değinmiştir.

Sınıf ayrımı

Irkçılık, "İnsanların toplumsal özelliklerini biyolojik, ırksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi" (TDK, 2005: 914) şeklinde tanımlanmaktadır. Hem dinlerde hem de hukuk kurallarında bir kişi veya grubun diğerlerine üstünlüğü yoktur. Bunun tersini savunmak bir toplumun bütünleşmesini sağlamaktan ziyade ayrışmasına neden olur.

Sınıf ayrımı yanlış bir davranış olsa da Çingeneler ayrı bir sınıf olarak değerlendirilmiş ve hor görülmüştür. Kitapta da bu ayrım aleni bir şekilde görülmektedir. "Çalgıyla beraber şarkıyı yalnız Ziba'nın okuması istenip, diğer Çingenelerin karışmaması bin defa tembih olunduğu halde Çingeneler tembih dinler mahlûklardan olmadıklarını söz dinlememekle gösteriyorlardı" (Ahmet Mithat, 2012: 20). Eserde Çingenelerin başlarına buyruk olarak gösterilmeleri toplumda ayrı bir sınıf olarak görüldüklerini göstermektedir.

Şems Hikmet Bey'in, Ziba'ya aşkı derin olsa da Çingene bir kıza gönlünü kaptırdığı için bunu dillendirmeye utanmış, zaman zaman da kendi kendine kızmıştır. Bunu Ahmet Mithat Efendi şu şekilde "Bir aralık bir Çingene kızını beklemek için şu derecelerde telaş gösterdiği için kendi kendini ayıplamaya başladı. Hem kendisinden hem kızlardan hem de âlemden utanması lazım gelen bu hareketini epeyce yerdiyse de..." (Ahmet Mithat, 2012: 24) dile getirmiştir. Şems Hikmet Bey toplumun kendisine nasıl bakacağını bildiğini için kıza olan duygularını bastırmak zorunda kalmıştır. Şems Hikmet Bey'in aşkını dillendirememesine, çekingen davranmasına Ahmet Mithat Efendi de hak vermiştir. "Koca bir bey, Ben şu Çingene kıza vuruldum. Aşkının etkisiyle deli divane oldum! Ne yaptığımı ben de bilemiyorum!.. İtirafını nasıl etsin?" (Ahmet Mithat, 2012: 37)

Çingenelere yapılan sınıf ayrımcılığında onların ayrı bir dine mensup oldukları söylenecek kadar ileri gidilmiştir. Mehtap bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: "Müslüman olmadığımızı söylüyorlar. Çingene başka Müslüman başkaymış. Hatta bizden erkekler Çingene olduğunu saklayarak Müslüman kıza alıyorlar da Çingene olduğu duyulduğu zaman kıyametleri koparıyorlar" (Ahmet Mithat, 2012: 25). Ayrımcılıkta sadece millet ve kültür değil aynı zamanda din de etkilidir. Çingeneler maruz kaldıkları ayrımcılığın farkında olmakla birlikte zaman zaman da yalan söyleyerek bu ayrımcılığı kapatmaya çalışmışlardır.

Çingeneler, Müslüman olduklarını söyleseler de bu kabul görmemiştir. Selimcan bunun sebebini şu şekilde belirtmiştir: "Demincek demiyor mu idik ki bunlar hangi millet arasında bulunsa o milletin her şeyini alırlar ise de kendi şeylerinden hiçbirisini terk etmezler? İşte bu sebeptir ki onların imanlarındaki saflığa güven duyulamıyor da kendileri pis, uğursuz, aşağılık olarak görülmeye devam olunuyor sanırım" (Ahmet Mithat, 2012: 30). Şems Hikmet Bey, Selimcan'ın Çingenelerle ilgili düşüncesine katılmadığını şu şekilde izah etmiştir: "Pekala! Bir Çingene çocuğunu alsak, İslami terbiye ile terbiye eylesek sırf aslı Kıptizade olduğu için o çocuğun hor görülmesi şart mıdır?" (Ahmet Mithat, 2012: 31) İki yakın arkadaşın konuşmalarından yola çıkarak asıl sorunun dinle değil, Çingene olmalarından kaynaklandığını anlamaktayız.

Ahmet Mithat Efendi, sınıf ayrımcılığının tek bizim milletimizde değil; diğer milletlerde de olduğunu "Zaten İngilizler bizim Hintlilerin topuna birden hor gözle bakarlar. Buralarda Çingenelerin uğradıkları itişirilip kakıştırılmalarından daha fazla hakaret görürler. Onları insan yerine bile koymayıp, belki de kendi köpeklerini Hintlilere tercih eder ve yeğ tutarlar. Bu hal Hintlilerin de İngilizlerden nefretlerine sebep olur." (Ahmet Mithat, 2012: 29) söylemiştir. Kitapta Osmanlı toplumunda Çingeneleri aşağılamanın söz konusu olduğuna değinilirken diğer milletlerde de ayrımcılık yapıldığı İngilizler üzerinden örneklendirilmiştir.

Şems Hikmet Bey, Çingenelerin hor görülmemesi gerektiğini söylese de fayda etmemiştir. O dönemde Çingene kızlarıyla olan evliliğe kesinlikle karşı çıktığı görülmektedir. "Biz, Çingenelerde öyle bir kirlenmişlik farz ederiz ki başkaca hiçbir halkta o kirlenmişliği aklımıza getirmeyiz. Mesela Yahudi ve Hıristiyan kızlarını nikâhımıza aldığımız halde Çingene kızını nikâhlayamayız" (Ahmet Mithat, 2012: 29). Şems Hikmet Bey'in Ziba'ya âşık olması toplumda tuhaf karşılanmış "Hiç Çingene kıza âşık mı olunurmuş?" (Ahmet Mithat, 2012: 42) şeklinde yadırganmıştır. Şems Hikmet Bey ise "Yaradılışça başkalarından hiçbir farkı olmadığı ve o da bir tohumun mahsulü olduğu halde, sırf aşağı seviyede tutulan bir kavimden gelmiş olduğu için neden insanlık mertebesinin dışında görülsün?" diyerek toplumda sınıf ayrımı konusunda yanlış bir tutum olduğuna dikkat çekmiştir.

Çingenelere karşı genel olarak yapılan sınıf ayrımının dışında erkekleri kadınlarından daha üstün tutularak cinsiyet ayrımı yapılmıştır. "Çünkü Çingenelerin erkekleri, karıları derecesinde rezil ve yüz­süz olmazlar. Erkekler insanlar arasındaki farkı karılarından daha iyi takdir etmiş olduklarından büyüğün küçüğün ne demek

olduğunu anlarlar" (Ahmet Mithat, 2012: 35). Bu bakış açısı da cinsiyet ayrımcılığını göstermektedir. Çingeneliği kabullenme konusunda erkeklerin kadınlara nazaran ayrımcılığı daha fazla kanıksadığını görmektedir.

Ziba aldığı eğitimden dolayı hal ve hareketlerinde kendine çekidüzen vermiş ve çok yol kat etmiş olmasına rağmen Davut Bey onun başarısını görmezden gelmiştir. "Özellikle de nasihat yollu söylediği sözleri oldukça düzgün bir şekilde dinleyebilmiş ise de hal ve şanındaki Çingenelik henüz kaybolmadığından Davut Bey, bu belaya sırf Şems Hikmet'in hatırı için katlandığını Düriye Hanım'a da belli edecek tavırlar ile ıstırabını açığa vurmaktaydı." (Ahmet Mithat, 2012: 62) Davut Bey'in düşüncesine göre Çingeneler eğitim görse de aslını kaybetmemektedir.

Şems Hikmet Bey'in Ziba'ya olan aşkı ailesi tarafından ciddiye alınmamış ve bu konuda ısrarla ailesi onu kararından vazgeçirmeye çalışmıştır. Onu, Ziba'dan ayırmanın altında yatan en büyük sebep ise "Rakım Bey'de bir Çingene karısına 'yenge' dememek gayreti, kayınvalidesinde bir Çingene kızına 'gelinim' dememek gayretinden daha güçlü olduğundan, biçare Şems Hikmet'te henüz Ziba ile nikâhlanmak niyeti meydan almamış olduğu halde, bunlar, güya delikanlı hemen bugün yarın Çingene kızını gelin getiriyormuş gibi davranmaya ve o telaşla çareculuğa başladılar"(Ahmet Mithat, 2012: 80). Şems Hikmet Bey'in ailesinin Çingene bir kızla akrabalık bağı kurmak istemeyecek kadar kibirli olduklarını ve onları aşağıladıklarına şahit olmaktadır.

Rakım Bey, Şems Hikmet Bey'i kararından vazgeçirmek için onunla defalarca konuşmuştur. Birbirleriyle olan konuşmaları ikisi açısından da fikirlerinde bir değişiklik yaratmamıştır. Rakım Bey'in Çingenelerle ilgili genel kanaati şu şekildedir: "Asıl terbiye insanın kendi yaradılıştan gelen terbiye ki buna yüksek karakter, asalet, şan, soyluluk gibi bin türlü ad takmışlardır ki elbette bir Çingene'de bulunamaz. Her şeyin bir ilkeli, bir gelişmiş olduğu gibi, insanların gelişmemiş de Çingenelerdir" (Ahmet Mithat, 2012: 84). Rakım Bey'in bu sözlerine karşı Şems Hikmet Bey, Ziba'nın ve tüm Çingenelerin diğer insanlardan bir farklarının olmadığını söylemiştir. Rakım Bey'inse fikri değişmemiş ve tavrını ciddi şekilde ortaya koymuştur: "Cinsiyetini unutmayalım birader! Evlatta ana babasından geçen elbette bir şeyler vardır. Bakınız! Bunca asırlardan beri asılları Hindu olan bu yaratıklar memleketimizde yaşayarak doğup büyüdükleri halde şekilce bizden farklarını hala korumamışlar mıdır?" (Ahmet Mithat, 2012: 85) Rakım Bey Çingenelerin terbiye olamayacağını, ne yapılırsa yapılsın fayda etmeyeceğine inanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi kitabında birçok değeri aktarmaya çalışmış; yalnız ağırlıklı olarak sınıf ayrımcılığı yapmama değerinin üzerinde durmuştur. Kitapta Çingenelerin toplum tarafından dışlanmaları soya çekmelerine bağlanmıştır. Çingeneler ne olursa olsun asıllarından vazgeçmemektedirler, bu durum kitaptaki kahramanlar ağızından verilen örneklerle eleştirilmiştir.

Sonuç

Tanzimat dönemi aydınlarından bir kısmı "Sanat sanat içindir" görüşüyle diğerleri "Sanat toplum içindir" görüşünü savunmuştur. Birinci görüşteki aydınlar için sanatın anlaşılması değil, estetik olması önemlidir. İkinci görüşü savunan aydınlar ise sanatlarının toplum tarafından anlaşılmasını amaçlayarak bu uğurda eserler vermişlerdir. Tanzimat döneminin önemli aydınlarından Ahmet Mithat Efendi eserlerinde toplum gerçeklerinden yola çıkarak halkı eğitmeyi amaçlamış ve içinde yaşadığı değerlerden uzak kalmamıştır. Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi "Çingene" adlı eserinde de toplum sorunlarına değinmiş ve toplumun kanayan yarası olan insanları aşağılama, ayrımcılık yapma, hor görme, dedikodu yapma, ön yargılı olma gibi unsurları realist bir tavırla dile getirmiştir.

Eserde, Ahmet Mithat Efendi, Şems Hikmet Bey sembolünden yola çıkarak bütün toplumu ilgilendiren bir konuya değinmiştir. Yazar, romandaki Şems Hikmet karakterinin İstanbul'da yaşayan bir asilzade olabileceği gibi, Anadolu'nun herhangi bir köşesinde yaşayan farklı bir kişilik olarak da karşımıza çıkabileceğini ifade etmeye çalışmıştır. Yani romandaki olay ülkemizin her yerinde yaşanabilecek bir durumdur. Bu haliyle yazarın geleceğimize o dönemle ışık tuttuğunu söylemek yerinde olur. Romandan yola çıkarak değerlendirme yapıldığında ise o dönemde yaşanan olayların günümüzde de aynı şekilde devam ettiği söylenebilir. Aradan ne kadar zaman geçse de toplumumuzda Çingenelere olan bakış açısında bir değişme olmadığı görülmektedir.

Eserde ise sınıf ayrımcılığı yapmanın yanlış olduğunu, toplumda düzeltilemeyecek ve telafi edilemeyecek hatalara sebebiyet verdiğini görebilmekteyiz. Kitapta birçok sosyal ve bireysel değerlerin dolaylı yollardan aktarılması okuyucu kitlesinin gerçeklerle yüzleşmesine imkân sağlamıştır.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi, (2012). Çingene. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- BAYRAKTAR AKKAYA, Özlem, (2011). Çingeneler: "Başka Bir Dünyanın İnsanları". Global Media Journal – Turkish Edition, Bahar (2).
- DURMAZ, Nursel, (2012). Eğlence Sektöründe Korunmasız İstihdam Örneği Olarak Çingenelerin/Romanların Durumu, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EROY, Ozan, (2010). Tekirdağ Bölgesi Çingene Müziklerinde Kullanılan Ezgi Yapılarının İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖNCÜOĞLU, Süleyman Faruk ve YAVUZTÜRK, Şükriye Pınar, (2009). "Sulukule Çingeneleri" Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (23).
- KOÇ, Okan, (2009). Toplumsal Değişim Sürecinde Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitim Anlayışı. In: 1st International Symposium on Sustainable Development, Sarajevo, BosniaandHerzegovina, June 9-10, 2009.
- KOLUKIRIK, Suat, (2005). "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 8(2).
- KURT TOPUZ, Senem, (2010). Yurttaşlık Kavramı ve Türkiye'de Yurttaşlık: Edirne Çingenelerinin/Romanlarının Yurttaşlık Algısı Üzerine Bir Araştırma, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OKAY, Okay, (1998). Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi. Ankara: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 51.
- ÖZER, Ulaş, (2012). Trakya'daki Çingene Müzisyenler ve Yaşantıda Gerçekleşen Müzikal Öğrenme, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- PARLATIR, İsmail, (2006). "Osmanlı Türkçesi Sözlüğü". Çingene Maddesi, 1.Basım, Yargı Yayınları, Ankara.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, (2000). "Arkadaş Türkçe Sözlük". Arkadaş Yayınları, Ankara.
- SAL, Aysın, (2009). Türkiye'de Yaşayan Çingenelerin Sanatsal Olarak Ele Alınışı, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKİN, Talat, (2006). Orhon Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Özdemir, M. ve Kaplan, T. (2015). Ahmet Mithat Efendi'nin "Çingene" Romanunda Çingene Gerçeği İle İlgili Öne Çıkan Değerler, ss 115-129.

- ÜNALDI, Halime, (2012). Türkiye'de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık Çingeneler. Yaşam Bilimleri Dergisi, 1(1), 621.
- YILDIZ, Hüseyin, (2007). "Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri". Dil Araştırmaları Dergisi,1 (1).
- YÜRÜKTÜMEN, Musa Emre, (2010). Türk Sinemasında Çingenelerin Temsili, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.